

EL BALL DE BASTONS D'OLÓ

Ramon Vilar i Herms

Elaborat a partir d'una enquesta de camp que l'autor realitzà junt amb Josep Crivillé i Glòria Ballús, Ramon Vilar descriu primer el ball —melodies, moviment, vestuari... (sense referir-se, però, a les formes coreogràfiques)—, i passa després a assenyalar-ne l'evolució històrica (amb tots els canvis que aquesta suposa) i l'anàlisi de les seves formes musicals, d'estructures melòdiques molt simples, heretades per tradició oral. Se suma així al que ell mateix destaca com a notable volum de recerca local, amb l'exposició d'aquesta dansa «viva», que identifica a més a més una població, la d'Oló, especialment sensible envers les pròpies formes de cultura tradicional.

El diumenge dia 18 de març de 1990 el poble de Santa Maria d'Oló visqué una jornada bastonera memorable. Cinc colles històriques de la mateixa població, de diferents generacions (la colla «D'abans de la Guerra o Veterans», la de «La Renaixença», la de «La Transició», la dels «Ni carn ni peix», i la colla de «Gala», l'actual), van sortir a ballar per places i carrers executant junts els mateixos balls i tot el repertori de tonades pròpies d'Oló. La realització d'aquest esdeveniment, llarg temps preparat i amb motiu de la celebració del mil·lenni del poble, indica fins a quin punt el Ball de Bastons és i ha estat una dansa viva i identificativa en aquesta població, on es manté una gran sensibilitat vers la cultura tradicional i popular.

Una mostra d'això fou l'exposició sobre Els Bastoners que amb motiu d'aquesta jornada es va muntar. Una exposició en la qual, a més de l'abundant material gràfic i documental, cal subratllar un petit però significatiu patrimoni de flabiols secs i bastons antics, elements de vestuari, etc. Tot plegat indica un notable volum de recerca local (present en molts altres aspectes de la cultura popular) que amb un treball constant i il·lusionat, com sembla que hi és, ben segur podran inventariar un bon aplec d'elements relacionats amb la música i la dansa tradicionals d'Oló.

Jo em limitaré en aquest article a parlar d'aquests Balls de Bastons a partir d'una enquesta de camp que vaig dur a terme sobre aquest punt específic juntament amb Josep Cri-

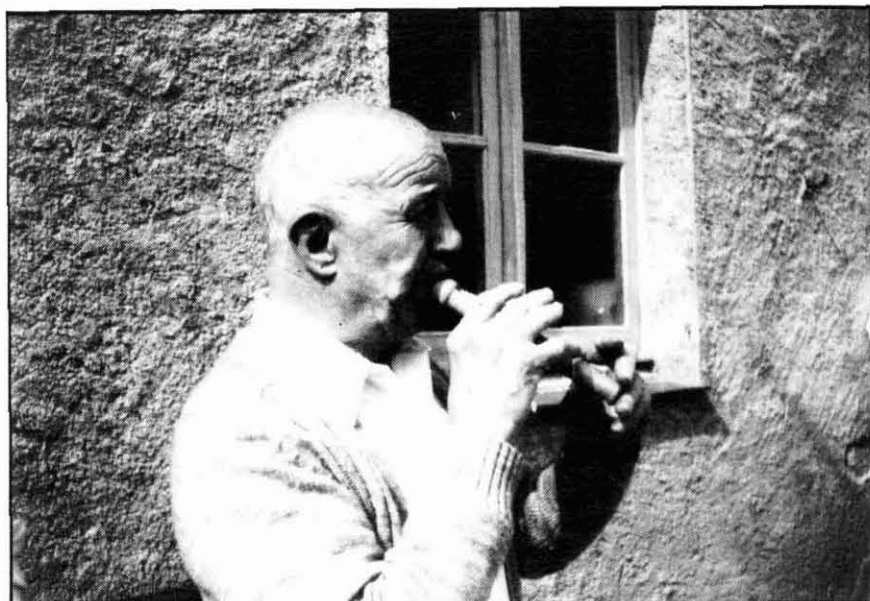

La Colla de «Gala», l'actual
(foto: R. Vilar).

villé i Glòria Ballús. D'aquests balls, només en faré una descripció succinta, parlaré dels elements o factors evolutius que els integren i finalment de la seva substància musical. No em referiré, en canvi, a les formes coreogràfiques de cada ball, ja que aquest aspecte no formava part de l'àmbit específic de la meua recerca.¹

DESCRIPCIÓ

El Ball de Bastons d'Oló el podem conceptualitzar d'una banda com a dansa de carrer, itinerant, i d'una altra com a dansa tancada que només la ballen homes. Consta de vuit melodies: «El tralara», «El picotí gros», «La pastoreta», «Els quatre cantons», «L'airosa», «El rotllet», «El saltador» i «La processó». Es balla de manera individual però formant part del grup, i la colla està formada normalment per vuit balladors: quatre rematadors i quatre paradors. Aquesta distinció encara és ben viva a Oló, malgrat que, de fet, tots «parin» i rematin», però certs detalls de vestuari identifiquen cada funció. La figura geomètrica característica és la renglera paral·lela que es converteix en el moment de la dansa en dos quadres de costat. El punt amb què fan les seves evolucions és el «salt», segons expressió dels mateixos bastoners; normalment coincideix cada «salt» amb un cop de bastó. Sempre el braç dret és per rematar a dalt i a baix, i el braç esquerre és per picar amb un mateix, excepte en el moment de la «rematada» que es pica amb els dos del costat. Una característica comuna del moviment d'aquests balls és que hi ha com una preparació que va fins a un punt culminant que els balladors en diuen «rematada» (és com una mena de ritual). L'element rítmic ve donat pel so dels bastons i el dring dels cascavells que duen als camals. Els bastons són de fusta d'alzina i com més secs millor espeteguen; la seva forma és cilíndrica, de 34 mil·límetres de gruix i 2 pams (40 cm) de llargada, més o menys. Una característica d'aquest bastó d'Oló és l'empunyadura que en diuen la «boteta»,² formada a la vegada d'un mànec amb un cos central més ample que els extrems.

Pere Oliveres («Vinyes»), flabiolaire (foto: R. Vilar).

Aquests balls comencen sempre fent els balladors un quadre estàtic durant la introducció musical pròpia de cada dansa o ball, i acaben amb la mateixa posició del començament, menys en el ball de «La processó» (ball amb desplaçament propi), el qual no s'acaba fins que l'Abanderat diu «Julit». Un element coreogràfic singular i propi d'Oló havia estat el fet de ballar amb un genoll posat a terra al final de la processó del Corpus quan la Custòdia entrava a l'església.

ELEMENTS EVOLUTIUS

Com a dansa viva que és, mostra en ella mateixa l'esdevenir de la història: evolucions i transformacions, aturades i processos. De fet, a Oló, la tradició del Ball de Bastons no s'ha interromput gairebé mai, llevat d'uns anys, del 1945 fins al 1955, tot i que entremig, l'any 1950, hi hagué una excepcional actuació dels Bastoners amb motiu de la vinguda de la Mare de Déu de Fàtima. La pervivència d'aquest fet de cultura tradicional i popular ha anat acompanyada, doncs, de mutacions a través de les quals podem copsar-ne l'estat de salut, i com l'adaptació a circumstàncies noves ha permès que el poble d'Oló no deixés d'identificar-se amb els seus balls d'arrel tradicional i secular. Vegem uns quants d'aquests elements que han anat canviant:

- Com a institució, la colla de Bastoners ha passat de l'àmbit

clerical-religiós a ser una institució d'àmbit purament civil.

- La funcionalitat i freqüència de les actuacions dels Bastoners ha passat de participar antigament a totes les manifestacions religioses de carrer —processó de Corpus, Pasqua, la vinguda del bisbe, l'arribada d'alguna imatge santa, etc.—, a només acompanyar (a partir de la restauració del 1955) les Caramelles el dia de Pasqua fent una cercavila per tot el poble, el qual comença ja el Dissabte Sant a la tarda, i participen a les Trobades de Bastoners que es fan a Catalunya des de 1976, any en què el poble d'Oló tingué l'honor d'organitzar la primera d'aquestes trobades.

- El vestuari ha sofert les seves transformacions a causa dels anys en què no hi hagué Ball de Bastons. Els vestits antics estigueren oblidats en un «mundo» de la rectoria, i a causa de la humitat i a l'ús que anteriorment se n'havia fet no es trobaven en bon estat.³ Fou per iniciativa de la família Camprubí cap a l'any 1955 que es volgué reprendre la tradició dels Bastoners, i Maria Vila, modista, va confeccionar els nous vestits amb lleugeres modificacions respecte als antics: la camisa i la faldilla blanques amb ornament linial de diferents colors van substituir l'antiga brusa que, cenyida, feia un faldellí ornamentat amb punts de roba virolats. La faixa va substituir la cinta vermella que feia de cenyidor, i al barret tipus «canotier» ornat de flors se li

afegiren cintes de colors. Part d'aquest vestuari (el faldellí, el barret, les calces i els camals amb cascavells) són propietat de la colla de bastoners, la resta (la camisa i la faixa) són una aportació personal de cada bastoner. El canvi de la brusa per la camisa ens aporta dues informacions ultra l'àmbit bastoner. D'una banda, ens informa de l'evolució de la moda rural masculina: la brusa ja és en desús quan es reprèn la tradició dels balls. D'altra banda, ens informa d'una mancança que pot tenir una interpretació social i circumstancial: tal com diu l'opuscle citat sobre els Bastoners *«la nova vestimenta es va confeccionar amb roba de cotó blanc, donatiu de la fàbrica Manufactures Joaquim Borràs d'aquesta localitat (actualment, Empresa Sauleda, SA). Com que no hi havia, però, roba suficient per a fer tot el vestit, es va decidir de confeccionar únicament el faldellí i les calces»*.⁴

- També ha variat el tempo o «aire» amb què es ballen els Balls de Bastons. Amb motiu de la preparació d'aquesta jornada bastonera a la qual faig al·lusió, en posar-se a assajar junts els veterans amb els actuals, s'han constatat certes diferències en aquest sentit: les melodies continuen essent les mateixes, amb l'organització rítmica de sempre, però un «aire» més pausat dels veterans es diferenciava d'un estil de ballar més viu i agressiu dels actuals. Qüestió d'edat? o més aviat generacional o d'estils de societat? Heus ací com un detall en aparença tan insignificant com aquest pot arribar a documentar formes de vida diverses.

- Un altre element és la Bandera que porta el cap de colla (el banderer). L'antiga dels Bastoners d'Oló és de color grana fosc amb serrells daurats, però a partir del 1977, moment en què es crea la colla de Bastoners petits, es confecciona una nova bandera dissenyada per Maria Oliveras de forma triangular amb les quatre barres catalanes com a fons, i on hi ha brodada la rosa de l'escut d'Oló i el nom «Bastoners» (elements identificatius de país, de poble i de grup).⁵ Actualment es balla amb les dues banderes, que a la vegada esdevenen símbols històrics de pervivèn-

cia i renovació.

- Un altre element sotmès a evolucionacions ha estat l'instrument acompanyant dels Balls de Bastons. A Santa Maria d'Oló hi ha hagut, i hi ha, una tradició flabiolaire notable i constant. A partir de la documentació que tenim, es pot dir que aquesta tradició instrumental té dues etapes: abans i després de la guerra del 36. De la primera, cal esmentar Ramon Solà (el més antic que es coneix), l'avi Met i l'Eugeni Vilardell. De la segona etapa, cal citar Lluís Coma i Coll i Pere Oliveres (en Pere «Vinyes»). El flabiol torna a tenir una revifalla, més recentment, a partir de Josep Güell i Sabata, el qual rep una influència directa de Lluís Coma i Coll, i de Josep Verdaguer («Roviretes»), un excel·lent i veterà flabiolaire de Folgueroles (Osona), que ha creat escola arreu de Catalunya. En Josep Güell, a més, toca perfectament la gralla, la tarota i és un dels pocs secaires (sac de gimecs) del Bages. La tradició flabiolaire d'Oló pren amb ell una nova nova volada i altres instrumentistes com M. Josep Muñoz i Ruiz, M. Àngels Valeri i Vilalta, Eva Antonell i Pedrals i M. Carme Jiménez i Rubio s'afegeixen a aquesta llista.

El Ball de Bastons d'Oló també s'ha acompanyat (i encara s'acompanya) amb altres instruments com és el cas de l'harmònica. Jordi Potabella i Ciuró, animador constant de la cultura popular,⁶ és qui amb la seva harmònica ha interpretat aquestes melodies al llarg de molts anys (i, quan convé, encara ho fa) i també Lluís Rodoreda i Portabella. Finalment, cal consignar que també ha estat acompanyat per flauta dolça (sopranino) per Pilar Calafell i Torres i per Dionís Burdó i Valeri. Així doncs, flabiol, harmònica, flauta, etc., heus ací un fet instrumental canviant que ha tingut com a missió col·laborar a la pervivència de la tradició dels Bastoners.

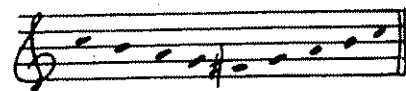
- L'element més identificatiu i bàsic són els bastons com a tals. La seva estructura (mides, mànec...) sembla que no ha canviat massa, però en canvi els colors emprats han estat vinculats a circumstàncies polític-religioses diverses. Hi hagué un temps en què els bastons mostraren

els colors de la bandera espanyola, especialment a l'època franquista. Durant la transició i els primers anys de la democràcia, els bastons lluien els colors de la bandera catalana, i l'any 1950, quan els Bastoners ballaren excepcionalment amb motiu de la vinguda de la Mare de Déu de Fàtima, els bastons estigueren pintats de blau, color marià per excel·lència. Actualment, no tenen altre color que el de la pròpia fusta, d'aquesta manera espeteguen millor.

LES MELODIES DEL BALL DE BASTONS D'OLÓ

Són vuit les melodies que acompanyen els Bastoners.

L'anàlisi de la substància musical d'aquestes melodies ens aporta les dades següents: tots aquests balls se'ns presenten organitzats en tonalitat major, amb estructura rítmica binària, amb unes cèl·lules rítmiques en base a aquests valors $\text{♩} \text{♪} \text{♫} \text{♬}$, amb excepció de «L'airosa» i «El saltador» on apareixen uns valors més complexos $\text{♩} \text{♪} \text{♫} \text{♬}$. Trobem més diversitat, en canvi, quan observem la seva estructura formal melòdica i els dissenys melòdics: mentre que hi ha cinc balls («Els quatre cantons», «L'airosa», «El rotlet», «El saltador» i «La processó») que tenen una estructura binària basada en dos temes musicals: A/B, n'hi ha dos («El tralara» i en certa manera «El picotí gros») que presenten l'esquema ternari: A/B/C, i un («La pastoreta») amb una estructura reexpositiva: A/B/C/B. Hi veiem, doncs, uns balls amb estructures melòdiques molt simples, el tipus binari i ternari, i un exemple de reexpositiva a causa del transvassament o adaptació d'una melodia de la cançó tradicional infantil («La pastoreta») a un ball. Els dissenys melòdics són semblants en sis dels Balls de Bastons d'Oló, variant la direccionalitat de la melodia (ascendent o descendent), i amb un perfil ondulat i curvilini, com per exemple a «La processó»:

que contrasta amb dos balls de disseny melòdic trencat («L'airosa» i

EL TRALARA

$\text{♩} = 80$

Musical score for 'EL TRALARA' in 2/4 time, tempo 80. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

EL PICOTI GROS

$\text{♩} = 126$

Musical score for 'EL PICOTI GROS' in 2/4 time, tempo 126. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

LA PASTORETA

$\text{♩} = 144$

Musical score for 'LA PASTORETA' in 2/4 time, tempo 144. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

ELS QUATRE CANTONS

$\text{♩} = 132$

$\text{♩} = 80$

F.

D.C.

Musical score for 'ELS QUATRE CANTONS' in 2/4 time, tempo 132. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The second staff has a tempo change to 80. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

L'AIROSA

$\text{♩} = 120$

Musical score for 'L'AIROSA' in 2/4 time, tempo 120. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

EL ROTLLET

$\text{♩} = 126$

F.

D.C.

Musical score for 'EL ROTLLET' in 2/4 time, tempo 126. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

EL SALTADOR

$\text{♩} = 132$

Musical score for 'EL SALTADOR' in 2/4 time, tempo 132. It consists of three staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

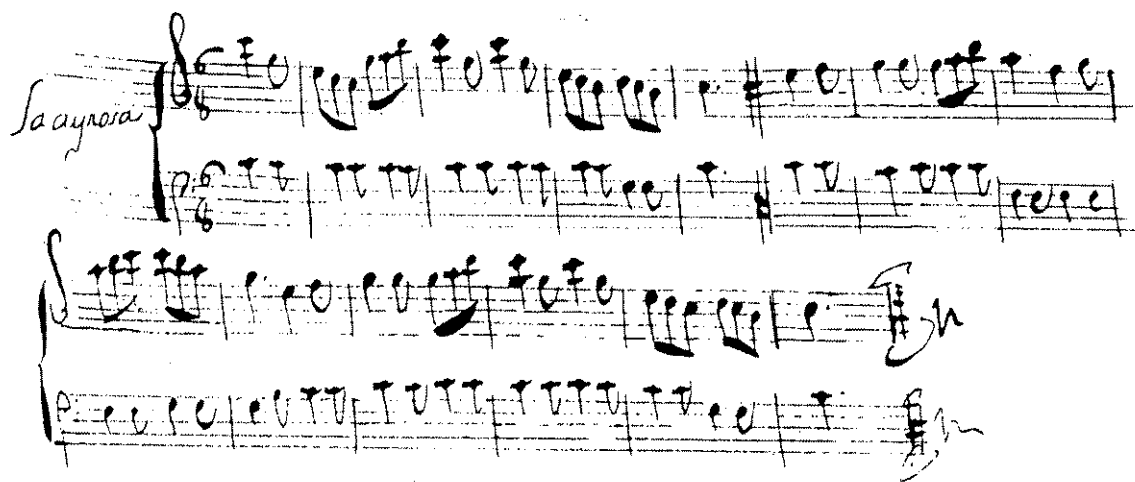
LA PROCESSÓ

$\text{♩} = 144$

Musical score for 'LA PROCESSÓ' in 2/4 time, tempo 144. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

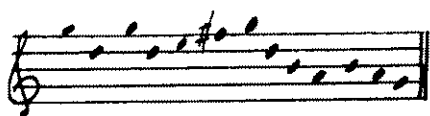
(Transcripcions de Glòria Ballús i Casòliva)

Les vuit melodies que acompanyen els Bastoners (transcripcions de Glòria Ballús i Casòliva).

(AM 2424)

«El saltador»)

Quant a l'antiguitat d'aquestes melodies, és incerta. Dues, «La pastoreta» i «El rotllet»,⁷ provenen del repertori tradicional infantil, i una altra, «L'airosa», la trobem referenciada a documents del segle passat; és el cas dels quaderns anomenats de «Llibertats d'orgue»,⁸ on apareix, amb petites variants, com a melodia de dansa coneguda (ben segur un ball de bastons, encara que no s'hi especifiqui) comú a molts indrets del país.⁹ Els documents aquí referenciats provenen de l'Arxiu de Montserrat.

També hi apareix amb el nom de «La Alegria». La tradició oral, però, amb el seu poder d'adaptació i transformació a la vegada, ha estat la manera de transmissió d'aquestes melodies d'Oló.

La nomenclatura d'aquests balls

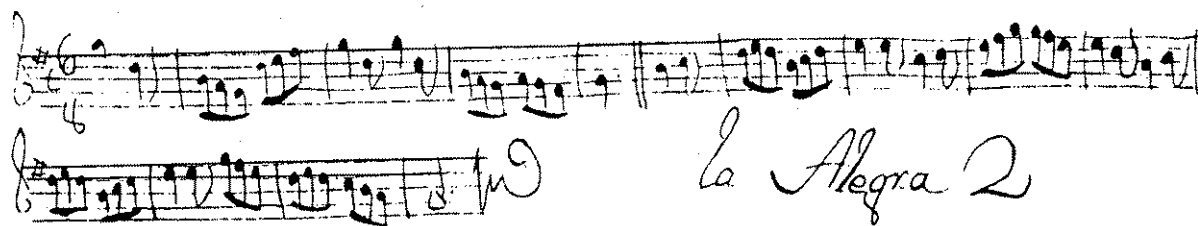
descriu o fa referència a elements coreogràfics, funcionals i musicals diversos: «La processó» al·ludeix al fet d'acompanyar aquesta manifestació religiosa de carrer, en aquest sentit és un ball que es fa amb desplaçament; «La pastoreta» i «El rotllet» provenen del cançoner tradicional; «Els quatre cantons» sembla que faci referència a un element coreogràfic;¹⁰ «L'airosa» i «El saltador» fan al·lusió al seu ritme; finalment «El picotí gros»¹¹ i «El tralara»¹², dos noms que tal vegada evidencien un origen més convencional, però amb referències (més en el segon que en el primer) a la sonoritat d'una onomatopeia rítmica i melòdica a la vegada.

Les melodies d'aquests balls, com també passa arreu on hi ha Ball de Bastons, presenten un notable factor de transvassament d'altres repertoris que, juntament amb les melodies pròpies, indica el caràcter funcional d'aquests balls on qualsevol melodia que s'adapti al ritme proposat pot

esdevenir tot seguit una tonada de ball.

FINAL

Tot un conjunt d'elements i de lectures diverses hem pogut constatar en aquesta aportació al Ball de Bastons d'Oló. Aspectes socio-polítics, musicals, funcionals, religiosos, etc., que tenen la seva traducció en diversitat de colors, d'instruments i tècniques instrumentals, de signes, d'elements rítmics, dependències i freqüències, etc., formant part d'un procés canviant i integrador a la vegada que fan que aquests balls esdevinguin un fet de cultura popular totalment viu al qual es pot augurar molts anys d'existència a causa de les circumstàncies que l'envolten. Circumstàncies vinculades a la sensibilitat envers els fets de la cultura tradicional, el conreu de la seva música, la recerca documental i l'entusiasme, ni que sigui d'uns pocs.

(AM 483, 52)

La Colla dels Veterans. Jordi Portabella els acompanya amb l'harmònica (foto R. Vilar).

NOTES

- 1- L'enquesta de camp la vam realitzar en Josep Crivillé i jo mateix el dia 18 de juny de 1989 per a l'Arxiu de Danses Vives del Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i ens informaren especialment: Jordi Portabella, Josep Güell, Albert Oliveras i Miquel Àngel Muñoz. Aquesta acció la vam completar amb la filmació en vídeo, per part de Glòria Ballús, de la jornada bastonera del 18 de març de 1990. La transcripció de les partitures la va fer Glòria Ballús a partir d'un treball de camp realitzat per nosaltres anteriorment a Oló.
- 2- Els mateixos balladors constaten les diferents empunyadures i mides dels Bastons d'altres pobles i zones que han pogut observar en les diferents trobades de Bastoners en les quals han participat.
- 3- P.V. i M.R., *Els bastoners d'Oló* (opuscle), Santa M. d'Oló, 1984 (?), p. 13.
- 4- *Ibidem*, p. 13
- 5- *Ibidem*, p. 16. El context d'aquesta nova ban-

- dera és l'eufòria dels primers anys de la democràcia en què els elements d'identificació nacional, com la senyera, es prodigaren amb escreix.
- 6- Ha estat, juntament amb altres companys, un dels fundadors de la Colla Sardanista «Rosa d'Oló».
- 7- «Nom donat a certs balls de Bastons fets al so de variants de la tonada típica del Ball del 'rotllet'. Aquests Balls de Bastons anomenats 'rotllet', semblen, segons indicis, haver estat estesos per tot Catalunya. Nosaltres sabem de cert que eren practicats encara darrerament a Sant Quintí de Mediona, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú». PUJOL, Francesc i AMADES, Joan: *Diccionari de la Dansa*, Vol. I de *Cançoners Populars de Catalunya*. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, 1936, pàg. 419.
- 8- «Els organistes anotaven en petits quaderns les tonades més populars dels entorns on exercien com a tals—cançons de Nadal, danses, melodies de romanços, etc— a fi de poder enfil·lar-les una rere l'altra al llarg de llurs interpretacions durant el temps de Nadal i Reis [...] Eren les anomenades «Llibertats

d'orgue». CRIVILLÉ i BARGALLO, Josep: *Música Tradicional Catalana, II, Nadal*. Barcelona: Clivis, 1981, p. 7.

- 9- «L'airosa» és un Ball de Bastons que també és propi de Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú i Sant Cugat del Valles, cfr. *Diccionari de la Dansa*, p. 4
- 10- També és el nom d'un Ball de Bastons de Prats de Lluçanès, cfr. *Diccionari de la Dansa*, p. 400.
- 11- També hi ha un Ball de Bastons amb el mateix nom a Balsareny i a Prats de Lluçanès, cfr. *Diccionari de la Dansa*, p. 383.
- 12- A Montblanc hi ha un Ball de Bastons amb el mateix nom que també se l'anomena «La resseca», cfr. *Diccionari de la Dansa*, p. 475.

Ramon Vilar i Herms

Etnomusicòleg

Fonoteca de Música Tradicional
del Departament de Cultura de la
Generalitat de Catalunya